

## A szótértés előfeltételeiről

Megkése reagálok. Vállalom az ódiomat, mert a hallgatás ezúttal mulasztás lenne. *Sajtóvitáink seregszámlája* című tanulmányom a *Korunk* 1979. 1—2. számában olyan szövegkörnyezetben jelent meg, amely megkérdőjelezi legfőbb konklúziójának, a szótértés imperatívuszának a hitelét. Maga a kérdőjel Aradi József (*Miért nem értjük egymást* című jegyzete (106.)). Azért szólok mégis rejtetten polemizáló szövegkörnyezetről, és nem csupán egy kurta jegyzetbe foglalt fenntartásokról, mert Aradi szerkesztői leleménye e jegyzet sugalmazott fenntartásait ugyanabban a számban két további írással (*A Naphta-dosszié. Egy vita kontextusai* — A. J. dokumentum-összeállítása [8—17.] és *Nem értjük egymást? Dialógus, nyelv, ideológia* — A. J. folyóiratszemeleje [147—149.]) erősíti fel, teszi nyomatékosává. Ezek mintegy hangvisszaverő falként a jegyzet akusztikáját hivatottak szolgáltni. Bevezetőben még annyit, hogy ezeket az írásokat Aradi messzemenő előzékenységgel bocsátotta rendelkezésemre még jóval megjelenésük előtt. Csakhogy akkor már — és egészen mostanáig — én olyan határidős obligáció rabszolgája voltam, amelyet még rövid időre sem tehettem félre. Ez az oka késedelmeskedésemnek.

1. *A Naphta-dosszié* — az én tanulmányom viszonylatában csupán egy gesztus, egy grimasz: A. J. — ahogyan találoan nevezi — egy „antidialógus”-t mutat be, a francia *La Quinzaine littéraire* 170. (1973) számából — a „máshol sincs az másképpen” jegyében. Ez van — sugalmazza az olvasónak ez az „összeállítás, egyként mutatva be egy kisstilű pletykaanyagot mint kolportálójának szegénységi bizonyítványát, s ennek nyomán és ürügyén egy tipikusan „meddő vitát”, példázatul A. J. jegyzetéhez és sajtószemelejéhez: íme, hogyan „nem értik egymást”. Persze, a nemzetközi folyóirattermésben akadna példa pozitív, termékeny vitára is. Bizonyára talált volna ilyet A. J. is, ha szerkesztői buzgalomát más szándék fűti. De hát: ő ezt tartotta fontosnak hangsúlyozni. Én viszont tanulmányomban azt tartottam fontosnak hangsúlyozni, hogy bármily tekintélyek is nyomósítsák az ilyen negatív példákat, azok számunkra nem lehetnek irányadók. Azt írtam — ha szabad magamat idéznem: körülményeink követelik meg tőlünk, „hogy e téren sok másnál különbekké váljunk. Ha úgy tetszik, hát ama kisebbségi humánium jegyében, amely üres frázis marad, ha belső viszonyainkra képtelenek vagyunk alkalmazni.” (35.)

2. A. J. sajtószemelejében az igazi trouvaille az, ahogyan a címe visszakérdez: *Nem értjük egymást?*, és így saját jegyzetének a címét visszahangozza: (*Miért nem értjük egymást*). Ez a sajtószemele két nagytekintélyű szerzőnek, Jürgen Habermasnak és George Steinernek a nyugatnémet *Merkur* 1978. 4. számában publikált egy-egy tanulmányát recenziálja. Mindkét tanulmány a nyelvi kommunikáció megértési nehézségeinek kérdését boncolja. Habermas problémája az, hogy a mai sajtó nyelve a tudományok, kiváltképpen a mai társadalomtudományok korszerű fogalom- és terminológiarendszerének szükségszerű asszimilációja következtében érthetatlenné, idegenné vált a hagyományos fogalom- és terminológiarendszerrel rendelkező olvasó számára, Steiner pedig az interperszonális nyelvi kapcsolatok nehézségeit vizsgálja a bonyolult — osztály-, nemzedéki, ideológiai stb. alapon — tagolt modern társadalomban, ahol közvetítő, összekötő funkciója mellett tapasztalható „a nyelv megosztó, elkülönítő, elrejtő, titkolózó funkciója” is.

Aki A. J. jegyzetét és ezt a recenzióját csupán tájékozódási igénnyel olvassa — márpedig a többség idejéből csupán ennyire futja —, az úgy vélheti, hogy A. J. jegyzetét Habermas és Steiner igazolja, mintegy hitelesíti azáltal, hogy más-más sajtóban mutatja fel általános érvényét. Az azonos témán túl a leghatásosabban a két írás egymásra utaló címe sugalmazza ezt. Csakhogy a lényeg a címen és a témán túl kezdődik, például a hozzáállás kérdésénél. A két írás elemzőbb összevetésekor pedig az derül ki, hogy mind Habermasnak, mind Steinernek merőben más a kérdéshez való hozzáállása, mint az Aradié. A recenzióból is szövegszerűen kiderül, hogy mindkét nyugati szerző a megértés nehézségeiről beszél, nem pedig lehetetlenségéről, mint Aradi a nemzetiségi közélet vonatkozásában. (A recenzió

szövegéből az következik, hogy Habermas nem az újságolvasó végleges lemaradása, hanem a sajtó támasztotta intellektuális követelményekhez való felzárkózása perspektívájában intranzigens, Steiner pedig tudatos erőfeszítésektől vár eredményt: „a közös [...] nyelv hiányának áthidalása mindnyájunktól nagyfokú tudatosságot követel. [...] egymás megértése reflexből céltudatos aktussá [...] kellene hogy váljék.” Aradi viszont azzal kezdi, hogy „megcáfolható tény [...] nem értjük egymást”, és azzal végzi, hogy „mi itt a kizárólagosságok nyelvén monologizálunk”. — Ami önjellemzés: telitalálat!

3. A. J. jegyzetét, ezt az öt bekezdésre osztott ötvenöt sornyi szöveget azért érdemes jobban szemügyre venni, mert paradox módon ötvöződik benne egy sajátos gondolkodási modell egy ettől sajátos módon eltérő stílussal, nyelvi formával.

Előbb az utóbbiról. A töprengő szöveget egyfajta pátosz, az etikus ember megrendültségének a pátosza lengi át. Ez megemeli a szöveget, és az — lebegni kezd. Mint a délibáb. Ez a szöveg gyakran úgy mutatja meg magát, hogy — rejtőzködik. Gyakran csak sejtet, csak sugalmaz — nem mondja ki, csak körülírja magát. Első személyben fogalmazza meg azt, amit harmadik személyben akar gondolatni az olvasóval. Ennek a szövegnek többnyire hiányoznak a határozott kontúrjai, összemossódnak, belemosódnak a háttérbe.

A Bálint György-féle tintahal értelmes védekező reflexe ez: sugalmazásos közvetett közlés. Olyan közlésforma, amelynek az egyenes, tiszta beszéd kényszerű részleges feladása az ára. Am az, hogy valameről le kell mondani, hogy valamit fel kell adni, feltételezi annak — ez esetben a világos gondolatnak, az átgondolt mondanivalónak — előzetes teljes birtoklását. A sikerülésnek itt ez a titka. Meg a szellem fokozott fegyelme, meg a felelősségtudat — mind az ügy, mind az olvasó iránt. Publicisztikánknak, elméleti és esszéirodalmunknak ez a több mint fél évszázados leleménye — a tintahal-reflex — mindig is megnehezítette az olvasó dolgát. De meg is tanította odafigyelve, értelmezve, értelmesen olvasni.

Aradi József nem mond le a gondolatközlés e kényszerű módon bonyolultabb formájáról: vállalja — és legjobb írásaiban mesteri módon műveli. Érvényesül ez a törekvése — ha nem is teljes sikerrel — a szóban forgó jegyzetében is. Azért nem teljes sikerrel, mert ebben az írásában a fennebb tárgyalt eljárás mód egy másikkal interferál. A kettő első olvasáskor a megtévesztésig hasonlít egymásra. Közös jegyük: a talányosság. Csakhogy míg az első esetben a talány felfejthető, megoldható, s az eredmény: az értelmes üzenet, a másik esetben értelmes üzenet hiányában a talány megfejthetetlennek bizonyul.

Ez a második eset az igényes Aradinál csak esetlegesen előforduló, alárendelt zavaró mozzanat. S ha szóvá teszsem, hát csak azért, mert sajnos annál népszerűbb fiatal tollforgatóink körében, és terjed — aranka módjára — különböző publikációinkban. Ezek az esszé igényével jelentkező írások úgy születnek, hogy a szerző megelégszik azzal, hogy a problémát megoldás helyett (probléma az, ami megoldásra vár) a paradoxon szintjén ragadja meg. Megelégszik a paradoxon meghökentető hatásával. Más szóval, amit írásában exponál, az — a meg nem gondolt gondolat. (József Attila „öspatkánya”, mely az irracionális kórját terjeszti közöttünk.) Az eredmény: orákulumszerű kinyilatkoztatások, dononai kétértelműségek, vagy absztrúzus elvontságok. Ezeket a szövegeket valóban nem érti az olvasó — mert szerzőjük adós maradt értelmessé tételükkel. Negatív hatásuk jelentős és kétirányú: kedvét szegi az őszintébbeknek, leszoktatja őket az olvasásról, ezzel egyidejűleg szellemi tájainkon nemkívánatos módon elszaporodnak nyomában az egymást csodáló harusperek.

4. Aradi jegyzetének azért szubsztanciális vonása a paradox jelleg, mert szövegének eleve türelmeséget kölcsönöz boncolgató-töprengődő nyelve egy olyan gondolkodási modell kifejező formája, amelynek lényege az, hogy abszolutisztikus, hogy ennek következtében zárt, kizárólagos, nem tűr semmiféle viszonyítást. E gondolkodási modellnek pedig szükségszerű attribútuma a türelmetlenség — annak ha nem nyílt, hát rejtett formája. E gondolkodásmódból fakadó lényegi türelmetlenségen az ellentétes előjelű hordozó, a nyelvi forma olyan nem lényegi, felületi módosulásokat eszközöl, amelyek megnehezítik felismerését. Például: néhány kulcs-tételtől eltekintve a szöveg semmit sem mond ki egyértelműen, hanem csak sugalmazza az egyértelmű abszolutizálást. Hogy ez miként valósul meg az írásban, azt itt az első két bekezdésből példázom. A kulcs-tétel (a minden továbbit eleve meghatározó sarktetel, gondolatmenetnek már idézett premisszája) ellentmondást nem tűrő kinyilatkoztatás, és így hangzik (1–2. sor): „megcáfolható tény [...], hogy nem értjük egymást.” A gondolatmenet minden további lényeges láncszeme e premisszából szükségszerűen következik, és pedig szükségszerűen ugyanilyen apodiktumjelleggel, még akkor is, ha a tépelődő kétely hangnemében fogalmazódik meg. Amiként azt az egymásra lícitáló kérdések sora is illusztrálja, amivel az első be-

kezdés folytatódik, és befejeződik. Az első, kimondottan szónoki kérdés: „egyáltalán: érthetjük-e, lehetséges-e értenünk egymást” — az olvasó gondolkodásának az irányát hivatott megszabni. És sorjázik még további három hasonló kérdés. Közülük egyet vegyünk közelebből szemügyre: „Vajon a megértés imperatívusza nálunk miért mindig az egyetértés vezényszavaként csattan?” Publicisztikai telitalálat ez is, ahogy „a megértés imperatívusza”-t — amely önmagában még valami magasztos erkölcsi parancs képzetét sugallja — kaszárnyaudvarok hangulatát idéző műszavakkal kapcsolja össze. A hatás — biztos. Mert ugyan ki emlékezne szívesen kiképzőmértesterék stílusára. Nos, ha így állunk — gyűrűzik tovább az olvasó gondolkodása —, ha ez az ára, ha csak egyet szabad érteni, ti. a vezényszót, akkor inkább pokolba a szótértés trójai falovával. Amit egyébként — Aradi ezt is csak sejteti, de félre nem érthető hangsúlyokkal — valami ösrosszá misztifikált idegen hatalom ügynöke próbál becsempészni a nemzetiségi köztudatba. (Az ügynök ott ágál, ugyanabban a számban, csupán 70 oldallal előbb!)

A következő bekezdésben Aradi József Bretttert idézi, aki szerint egy körkapcsolásos vitában „tisztázódhattak volna egymás megértésének előfeltételei”. Aradi nem hisz ebben, de Brettterrel szemben ezt csak feltételelesen mondja ki: „lehet, hogy — a vitatkozás bölcs logikája szerint — semmi sem tisztázódott volna.” A feltételes fogalmazás csomagolásából „kiszerezve” itt megint egy apodiktikus kinyilatkoztatással nézhetünk szembe: a vitatkozás bölcs logikája az, hogy nem tisztáz semmit. A szöveg mögött pedig ott az óvás: ne dőljetek be a demagógiának, nem igaz, hogy lehetséges termékeny, eredményes, építő vita is. Ezek után a bekezdést logikus módon azzal zárja, hogy Bretter párbeszéd-szándékát, bár „tiszteletreméltó”, de „elvetélt szándéknak” minősíti.

És így tovább. Tulajdonképpen bármely bekezdés bármely részösszetevőjét fognók vallatóra, ugyanaz a szellem fedné fel önmagát, amelyet a fentiekből is megismertünk. A szöveg mentén pedig — ha a nyelvi forma megnehezíti is a nyomon követést — a gondolatmenet logikai láncszemei szigorúan következnek egymásból, és kapcsolódnak egymásba. A jegyzet első sorának indító tételétől megkerülhetetlenül vezet a gondolatmenet a teljes (nyelvi) atomizáltság végkövetkeztetéséhez (ötödik — utolsó bekezdés), ahol „a többes számba került sajátosságok [...] — párbeszéd híján — egymást kizáró ellentétekben értelmezik önmagukat, de főként egymást” a „kizárólagosságok nyelvén” monologizálva.

(Illetve nem egészen. A negyedik bekezdés végén az egész gondolatmenet logikáját megtörve önkényesen beékelődik a premisszájának foglyává vált szerző irracionális vágya, és felvillantja... illetve csak feltételes formában: felvillantáná; ti. a makacs rákérdezés [talán] „felvillantáná az egyet-nem-értők egymást-értésének: a *dialogusnak* a lehetőségét”. De ismétlem: ez az interkaláció nem a jegyzet-író elméleti előfeltevéséből következik, hanem annak ellentmondva, idegen testként szerepel a szövegben. S ezzel nem azt mondom, hogy gyakorlatilag lehetetlenség. Különbösen az itt idézett szöveg csupán változata a klasszikus megfogalmazásnak: mielőtt egyesülnénk, és ahhoz, hogy egyesüljünk, előbb el kell határolnunk magunkat.)

A hiba — mint mondtam — Aradi abszolutizáló, tehát a kizárólagosság és zártság jegyében strukturálódó gondolkodásában van. Ez a gondolkodás esetünkben féligazságokat abszolutizál. A sokrétűen tagolt modern társadalomnak nyelvi tagolódásából (dialektusok, szak- és rétegnyelvek, köznyelv, a sajtó nyelve, irodalmi nyelv, ideologikus nyelv, hivatali nyelv stb.) adódó konszenzus-*nehézségeket* Aradi nemzetiségi társadalmunkra vonatkoztatva az egymást értés *lehetetlenségévé* fejszti. Egy nemzetiség, melyet közös anyanyelve fűz össze — ha szó szerint vesszük Aradit —, nyelviileg megosztott lenne. Nincs közös nyelve. Ez így abszurdum. És ha nem ismerném a *Szótörténeti Tár* „abszurdum” szócikkét, illetve 1850-ből datált példaszövegét — nem is bocsátanám meg ezt Aradi Józsefnek.

Persze én sejttem, tudni véletem, hogy a „nem értjük egymást” dogmáját Aradi csupán a nemzetiség — mondjam így — aktív értelmiségére (esetleg csak az írók körére) vonatkoztatja. (Csakhogy szövegében sehol hajszálnyi utalás sincs ilyen szűkítésre. Ebből pedig — ha valóban így gondolta! — még egy abszurdum következik: nemzetiségnek és intelligenciájának azonosítása, a — bármily fontos, mégiscsak töredéknyi — résznek az egészszel való összetévesztése, s ebből további olyan gyanús furcsaságok, hogy: ha intelligenciája a nemzetiségért van, nemzetiségi érdekeket szolgál, ez a fentiek alapján egyenlő azzal, hogy önmagáért van, saját rétegerdekeit szolgálja!)

Aradi a konszenzus *előfeltételeit* kéri számon jegyzetében, és bár nem mondja ki, kétséget sem hagy az iránt, hogy szerinte ezek híján nem érthetjük egymást. Minthogy azonban tőle erről többet nem tudtam meg, magam próbálom magannak tisztázni: mik is lehetnek *előfeltételei* a szótértésnek — például kettőnk között.

Az első, amit találok, egy *objektív feltétel*. Objektív, mert tudatunktól függetlenül meglévő, csak tudatunk nem független tőle egyáltalán. Ez pedig a magyar nyelv szókészlete és nyelvtani rendszere lenne. (Úgy vélem, hogy a magyar nyelv írott nyelvtana és nyolc kötetre rúgó értelmező szótára a konszenzus elégséges kiindulási alapjának tekinthető.) Merésznek tűnhet tételemmek, hogy ugyanis anyanyelvünkön lehetséges a szótértés, általánosabb érvényű elvi alapja van. Amióta ember él a földön, tömegméretű mindennapi gyakorlatának evidenciája szolgáltatja szilárd alapját annak az egyetemes érvényű általánosításnak, hogy az emberi nyelvek, minden létező (vagy lehetséges) emberi nyelv, az egymástól lehető legtávolabbiak is, egymás között kommunikációképesek, és ebben az emberiség nembeli egysége nyilvánul meg. Márpedig, ami az általános szintjén érvényes, annak valamilyen konkrét formában a sajátosság szintjén is érvényesülnie kell. Tárgyszerűbben: valóságunk mai sokrétű tagolódása bármily bonyolult tagolná is anyanyelvünket réteg-, nyelvekre, az nem nyelvi megosztottság, hanem legfeljebb olyan divergenzia jelentkezése, amely okozhat megértésbeli nehézségeket, de nem a szótértés lehetetlenségét. A bármennyire tagolt anyanyelv mégiscsak egy és osztatlan, s ez az egység biztosítja a legelterőbb idiómái közötti kommunikáció lehetőségét. Az anyanyelv tehát, mint objektív előfeltétel, adott. Nem kell érte a szomszédba mennünk.

Van a szótértésnek *szubjektív előfeltétele* is — a *gondolkodás nyitottsága*. Ez ott kezdődik (de csak kezdődik), hogy a partner álláspontját, koncepcióját, érvrendszerét komolyan veszem, tehát vita tárgyává teszem. Megtisztelem partneremet azzal, hogy egészében és összetevőiben is kritikailag megmértem, és valóban kimutatom, hogy mi tarthatatlan belőle. És végződik ott, hogy ami ellenállt a kritikai vizsgálatnak, azon a magam álláspontját, koncepcióját, érvrendszerét is lemérem. És ami ennek során könnyűnek találtatott, azt kiselejtezem. De mindezt már kifejtettem említett sajtóvita-tanulmányomban.

Lehet, hogy az értelmes, érthető beszéd, a termékeny dialógus még más előfeltételeket is megkíván, de úgy gondolom, már ez a kettő is elegendő ahhoz, hogy a továbbiak felől szót érthessünk.

Tóth Sándor

## A romániai magyar könyvkiadás problémáiról

A *Korunk* egy régebbi (1977. 7.) számában Herédi Gusztávnak *Tűnődés könyvekről* címmel közölt tanulmányához szeretnék hozzászólni.

A szerző az utóbbi hat-nyolc év romániai magyar könyvkiadásával foglalkozik, számba veszi a megjelent könyveket: nyelvtudományi, irodalomtörténeti dolgozatokat és összefoglalókat, szótörténeti tárat, művészettörténeti, néprajzi és iparművészeti, történelmi, ismeretterjesztő munkákat, emlékiratokat, monográfiákat és albumokat.

Egyetértek az írottakkal, inkább azt szeretném szóvá tenni, amiről Herédi Gusztáv nem írt, nem is írhatott. Azt kifogásolom, hogy a felsorolt — egyébként minden elismerést megérdemlő — könyvkiadók nem vállalkoztak közgazdaságtudományi munkák kiadására.

1. Sok félreértés származik abból, hogy az átlagműveltségű olvasók jelentékeny része hajlamos az iskolában tanult politikai gazdaságtant azonosítani a közgazdaságtudománnyal; vagy ha nem, akkor sem ismerik tárgykerét, ezért tisztázniuk kell, hogy a közgazdaságtudomány, amely a társadalomtudományok egyik legfontosabb ága, a gazdasági jelenségek, kategóriák és törvények feltárásával, működésük vizsgálatával és alkalmazásával foglalkozik. Alapja a politikai gazdaságtan, mellette azonban a közgazdaságtudományok rendszerébe tartozik az alkalmazott közgazdaságtan, amely a politikai gazdaságtan törvényszerűségeinek felhasználására és a konkrét gazdasági folyamatokban való felhasználására törekszik. Ide tartoznak: a) az ágazati gazdaságtanok (ipar-, agrár-, közlekedési gazdaságtan és a kereskedelem gazdaságtana); b) vállalati gazdaságtan (a vállalat tervezésével, vezetésével, szervezésével, eredményeinek elemzésével, belső mechanizmusával foglalkozik); c) funkcionális gazdaságtanok (népgazdaságtervezés, pénzügytan, munkagazdálkodástan stb.). Önálló tudományággá különül el a közgazdasági elméletek története is.

P. A. Samuelson Nobel-díjas amerikai közgazdász szerint a közgazdaságtudomány így jellemezhető: „legrégebb a művészetek közül, és a legújabb tudományok egyike — valójában a társadalomtudományok királynője.“

C. P. Snow, a tudós és regényíró, a „két kultúra“ elkülönülésének kérdésfelvetője szerint a közgazdaságtan része mindkét kultúrának: olyan tárgy, amely mind a humán tudományok, mind a természettudományok tulajdonságait képes egyesíteni. A művelt emberek két évszázadon át a közgazdaságtanban meglették az élet emberi értékeit éppúgy, mint az euklideszi geometria logikai szigorúságát, amely a közgazdasági alapelvekben tárulkozott fel. Hogy a közgazdasági elemzés esztétikai struktúráját megérezzük, olyan logikai érzék szükséges, amelynek révén rádöbbenhetünk arra, hogy az ilyen szellemi konstrukciók az embermilliók számára valóban élet-halál jelentőségűek szerte a világon. Természetesen a szépség önmagában nem elegendő — teszi hozzá Snow.

A közgazdaságtudománnyal szemben — a természettudományokkal összevetve — sok objektív nehézségre szoktak utalni: a) a közgazdaságtudomány által tanulmányozott rendszer — különösen e szó tágabb értelmében — állandó mozgásban van; nemcsak a gazdasági jelenségek és az összefüggések változnak állandóan, hanem a gazdaságot övező és fejlődését mélyrehatóan befolyásoló — helyenként meghatározó — politikai és társadalmi háttér is; b) tudományunkban nincsenek olyan általánosan elfogadott állandók (például a fény, a hang sebessége) és olyan univerzálisan használt mértékegységek, mint a természettudományokban; c) a gazdasági jelenségeket befolyásoló emberi magatartások és intézményi rendszerek országoktól, a gazdasági fejlettségtől, a társadalmi-gazdasági rendszertől függően változnak; d) a közgazdaságban nincsenek, vagy alig vannak *mindenki* által egyformán elfogadott tételek, hiszen egyrészt különböző társadalmi-gazdasági formációk és ezekhez kapcsolódóan ellentétes érdekelemek vannak, s azokból különböző felfogások szűrődnek le, amelyek azután egymás mellett, párhuzamosan élnek és léteznek.

Meg kell azonban jegyezni, hogy gyakran túlértékeljük a természettudományok eredményeit. Az utóbbi években a korábbi lendületes természettudományi derülítés némi pesszimizmusnak adott teret (például a Római Klub előrejelzéseiben). Ez a borúlátás feltehetően egyrészt azzal függ össze, hogy makrorendszerben (biológiai egyensúly, az ember környezete stb.) a természettudományok eredményei, illetve az adaptálásukból keletkező helyzetek nem egyértelműek, másrészt a természettudományok sem tudnak biztos választ adni sok alapvető kérdésre.

Az emberi és a társadalmi magatartás komplexitása miatt nem remélhetjük, hogy a közgazdaságtanban elérhetjük a természettudományok pontosságát. Nem végezhetünk olyan ellenőrző kísérleteket, mint amilyenekkel egy vegyész vagy egy biológus dolgozik. A csillagászokhoz hasonlóan túlnyomórészt meg kell elégednünk a „megfigyeléssel“. Szerencsére válaszainknak nem kell több tizedes pontosságúknak lenniük, ellenkezőleg, ha az ok és okozat általános irányát helyesen sikerül meghatároznunk, akkor már hatalmas lépést tettünk előre.

De ezzel természetesen nem elégedhetünk meg. A közgazdaságtant mint tudományt számos ok miatt tanulmányozzuk. Közvetlen oka az, hogy sok olyan kérdéssel foglalkozik, amelyek mindannyiunkat a legközelebről érdekelnek, ismeretük szükséges az egyén és a családok problémáinak megértéséhez, a fejletlen és a fejlett országok kormányainak segítése céljából, az emberiség álmainak beteljesülését elősegítő gazdasági növekedés érdekében, a válság és az infláció elkerülése céljából. „A biztonság azonban — miként Adam Smith mondotta — egy nemzet számára még a bőségnél is fontosabb. Maga a fennmaradás is a gazdaságtól függhet.“

Wassily Leontief orosz származású amerikai Nobel-díjas közgazdász (az input-output rendszer atyja) szerint: „A közgazdasági vizsgálódások fokozatos mélyülésének és szélesedésének folyamata természetesen szorosabb kapcsolatba hozza a környező területeket. A modern közgazdaságtan hatékony munkamegosztás alapján szoros együttműködésre lépett a technikai-mérnöki tudományokkal. A többi társadalomtudomány határterületeit azonban még kevéssé kutatta fel, és viszonya hozzájuk nem annyira a tevékeny együttműködés, mint a határvillongás, amikor mindkét fél igényt támaszt olyan kívül eső területekre, amelyeket jelenlegi elemzési erőforrásaival sem elfoglalni, sem megtartani nem képes.“

2. A mai kor jellemző vonása, hogy a nagy kérdések megválaszolását a tudománytól várja. A követelmények között első helyen szerepel a tudományos eredmények átvétele a gyakorlatba. A gyakorlatot azonban általában leszűkítjük a technikára, és nem vesszük észre, hogy a gazdasági ismeretek milyen jelentős szerepet játszanak a társadalmi tudat és annak különböző megnyilvánulási formái kialakításában.

Figyelemre méltó, hogy a közvéleményben kialakult műveltségi presztízssorban a közgazdaságtudomány nem megfelelő helyet foglal el. Pedig, ha például va-

lakt — mondjuk — sohasem hallott Tolsztoj vagy Beethoven, Rembrandt vagy Balzac műveiről, ezzel legalábbis aligha illik hivatkozni, viszont széles körben „elfogadott” műveltségi hiány, ha valaki nem ismeri a beruházás, a piacutatás, az ár-fogyam-lebegtetés, a reálbér vagy a termelői és a fogyasztói ár fogalmát.

Természetesen sokkal többről van itt szó, mint definíciós ismerethiányról. Sokakban bizonyos gazdasági hiedelmek, mítoszok élnek. Középiskolás, egyetemista korából mindenki tud valamit a közgazdaságtanról. Ez az ismeret hasznos és egyben megtévesztő, mert természetes emberi dolog a felszínesen „hihető” dolgok elfogadása. A *kismértékű tudás veszélyes lehet*. Alaposabb vizsgálat után a közhiedelmek valójában értelmetlenségnek bizonyulhatnak.

Ebben az összefüggésben aligha kétséges, hogy az általános műveltség és a társadalmi fejlődés szoros kapcsolatában különleges hely illeti meg a közgazdaságtant. Nemcsak mint a társadalomirányítás fontos tudományát, de mint az általános műveltség nélkülözhetetlen elemét is.

Ma elsősorban a műszaki és a természettudományok teszik lehetővé, hogy a modern technika növekvő mértékben járuljon hozzá a termelőerők fejlődéséhez, viszont az utóbbi évek kutatásai megmutatták, hogy a szocialista társadalom irányításába bevonandó tudományok köre nagyon kiterjedt. A szocializmus építése nem egyszerűen gazdasági, műszaki vagy kulturális feladat, és nemcsak a szocializmus anyagi-műszaki alapjának megteremtését követeli meg, hanem a gazdasági kérdésekben is jártas — szocialista embert is. Társadalmunk építéséből, vezetéséből ezért részt kérhet és részt vállalhat minden olyan tudomány, amelynek tennivalója van a szocialista ember kialakításában. A helyes gazdasági-társadalmi döntések megkövetelik minden lényeges társadalmi összefüggés, törvényszerűség figyelembevételét, legyenek azok gazdaságiak vagy szociológiaiak, statisztikaiak vagy lélektaniak. Helytelen döntések éppen abból szoktak származni, hogy bizonyos összefüggéseket elhanyagolnak, fontosságukat a döntés szempontjából nem ismerik fel, s kellő ismeretek hiányában nincs mód az összefüggés megbízható felmérésére.

Nem értek egyet azokkal, akik a tudományok gyakorlati funkcióját a természettudományokra és a műszaki tudományokra szűkítik le, s a technika és a technológia jelentőségét a termelés korszerűsítésében nemcsak elsőrendűnek, hanem kizárólagosnak tekintik. A legmodernebb technika sem érhet el optimális termelési határfokot, ha nem párosul a gazdaság irányításának és szervezésének korszerű színvonalával. Ezért a társadalomtudományok egyike, a közgazdaságtudomány éppúgy termelőerővé válik, mint a technika és a mögötte álló természettudomány. Különösen vonatkozik mindez napjainkra, amikor az új gazdasági mechanizmus kiemelt szerepét juttatja a közgazdaság tudományát.

Az utóbbi években, jobbra a gazdaságirányítás társadalmi igényeiből következően fejlődik a közvélemény gazdasági tájékoztatása és tájékozottsága. Ezt egész sor tényező indokolja, hiszen a vállalati döntések, az üzemi demokrácia kiteljesedése, a világgazdasági folyamatok hazai hatásai a megalapozottabb gazdasági ismereteket és tájékozottságot feltételezik. Éppen ehhez a magas társadalmi követelményszínhez igazodva *tűnnek elő a közgazdasági ismeretek fehér foltjai*.

A legkorszerűbb technika, gazdálkodás, gazdaságirányítás és gazdaságszervezés sem lehet elég hatékony, ha nem párosul az emberi képességek és készségek megfelelő fejlesztésével, a szocialista gondolkodás kibontakoztatásával, a gazdasági folyamatok széles körű megértésével, a tömegeknek a döntésben és a végrehajtásban való részvételével, a munkahelyi demokrácia és általában a szocialista demokrácia szüntelen tökéletesítésével. Aligha kell bizonygatnunk, hogy mindebben a közgazdaságtudományok összességének kutatómunkája csakúgy, mint eredményeinek *terjesztése és népszerűsítése* jelentős gyakorlati szerepet tölthet be, és kell hogy betöltsön.

3. Nem szabad megfeledkeznünk Marx és Engels útmutatásairól, amelyek szerint a *közgazdaságtan alaptudomány*. E meghatározás vitathatatlan igazságát nemcsak elméletileg és logikailag igazolták, hanem a társadalmi fejlődés gyakorlata is megerősítette. A közgazdaságtudománynak kialakulása kezdetétől az volt a hivatása, hogy elméleti alapot nyújtson és igazolja az egyes társadalmi formációk, az egyes uralkodó társadalmi-politikai rendszerek gazdasági bázisának a létezéshez való jogát. A társadalmi élet minden láncszemének ma minden korábbinál nagyobb mértékben szüksége van a szocialista termelési viszonyok időszerű kérdései mélyreható elméleti kidolgozására, a fejlett szocializmus törvényeinek feltárására.

Napjainkban a világgazdaságban zajló folyamatok és a velük járó jelenségek jó része a múlt tapasztalataiból levont hagyományos törvényszerűségekkal nemigen magyarázható. Az ezeket vizsgáló tudományok kutatói mind gyakrabban újszerű összefüggéseket, mozgatóerőket és következményeket figyelhetnek, illetve állapíthatnak meg. Ráadásul a világgazdaságban a felgyorsult ütemű változások — a gazdasági fejlődésben kiváltott rendhagyó jelenségeken kívül — mind a természet és a

társadalom kapcsolatának harmóniájában, mind a társadalom életkörülményeiben esetenként nemkívánatos hatásokat idézhetnek elő. Ezért a nagy iramú fejlődés felvetette új problémák ismerete, megoldásuk keresése nemcsak a szaktudományok művelői, valamint az irányító szervek döntő-cselekvő munkatársai számára nélkülözhetetlen vagy elkerülhetetlen, hanem szemlélet- és magatartásformáló hatásuk folytán a társadalom széles köreivel való megismertetésük is kívánatos.

4. Mivel a tudomány eredményei napjainkban az emberi tudás, a technikai haladás, a gazdasági fejlődés szintemelésén kívül a társadalmi együttélés normáit, sok vonatkozásban az emberiség jövőjének alakulását is megszabják, a tömegeknek joguk, mi több, kötelességük a sorsukat meghatározó kérdések alternatíváinak döntéseibe beleszólni. Ez egyben a demokratikus fejlődés alapvető követelménye.

Minden állampolgárnak joga van a jelenségekből különböző véleményeket kialakítani, de azt hiszem, hogy mindenkitől elvárható a tudományos megközelítés minimuma: megismerni a tényeket, ismereteket szerezni és a véleményeket szembebesíteni.

Jobb híján közvéleménykutatásnak fogadom el a másfél évvel ezelőtt *A Hét* mellékletével (*TETT*) kapcsolatos 31 hozzászólást. Talán nem érdektelen ismertetni a javaslatok megoszlását. Legtöbb „szavazatot” — négyet-négyet — kaptak a következők: lexikonok és fogalommagyarázatok, matematika és közgazdaságtudomány (!); hárman-hárman javasolták az ürrepülést és a fizikát; két-két személy a tudománytörténet, építészet, orvostudomány, technika és a számítógépek ismertetését kérte; egy-egy hozzászóló javasolta a következőket: természettudomány, kémia, földtan, biológia, csillagászat, irodalom-, művészet- és zenetörténet, mező- és erdőgazdálkodás, valamint más kérdések ismertetését.

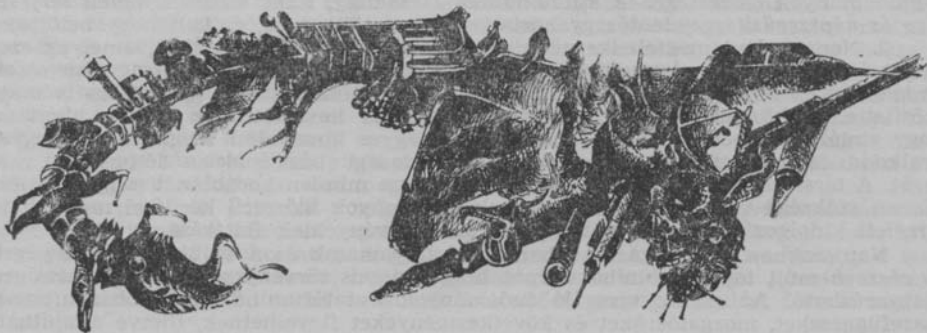
Bizonyos mértékben az ismertetett eredmény is igazolja véleményemet: az ismeretek rendszeres terjesztésével és az új kutatási eredmények ismertetésével, a vélemények ütköztetésével a közgazdaságtudománynak az eddigieknél következetesebben kell részt vennie a köztudat alakításában. A mai társadalmi fejlődés bonyolultsága és sokrétűsége az eddiginél nagyobb mértékben teszi a könyvkiadók, a folyóirat- és lapszerkesztőségek (elsősorban a *Korunkra*, *A Hétre* és az *Előrére* gondolk) feladatává, hogy segítsék a közgazdaságtudomány képviselőinek, művelőinek ez irányú erőfeszítéseit. A könyveknek, tanulmányoknak, cikkeknek egyaránt kellene szolgálniuk a nagyközönség részére az ismeretterjesztést, a szakemberek számára pedig a tudományterjesztést.

Herédi Gusztáv szavait idézem: „Nagy válalkozások kora — az ismert patinás jelzővel jellemezhető korszak ez (amely egyébként ma is tart) mind a kiadók, mind a szerzők teljesítményében. A Politikai Könyvkiadó, a Kriterion, az Eminescu, az Albatros és a Dacia olyan művek kiadására vállalkozott, amelyekre eddig kiadó nálunk igencsak átalott időt, munkát, pénzt, papírt kockáztatni.”

Mivel mi a közgazdaságtudománnyal nem önmagáért foglalkozunk, hanem azért a fényért, amelyet áraszt, reméljük, hogy „a nagy vállalkozások kora” a közgazdasági írók számára is megteremtí a közlés lehetőségét.

Ne feledjük C. F. Powel, Nobel-díjas angol fizikus figyelmeztetését: „A tudományos kor az összes tudomány és technika bonyolult kölcsönhatásának terméke. A probléma az, hogy biztosítsuk ezek arányos fejlődését, mert bármelyik téren is mutatkozik lemaradás, az a haladás egész frontját gyengíti.”

Papp József András



Simon Sándor rajza